Бодавська Б., Бутенко В. Дитячий фольклор як засіб комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей раннього віку. *Дошкільна і початкова освіта: реалії та перспективи: збірник наукових статей студентів, магістрантів та молодих науковців.* Суми ФОП Цьома С.П., 2023. С. 32−38.

Богдана Бодавська, Віта Бутенко

Сумський державний педагогічний університет

імені А.С. Макаренка

ДИТЯЧИЙ ФОЛЬКЛОР ЯК ЗАСІБ КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ РАННЬОГО ВІКУ

У статті визначено сутність понять «фольклор», «дитячий фольклор»; розкрито можливості різних жанрів дитячого фольклору (колискових пісень, забавлянок, потішок, примовок, прозивалок, мовчанок, мирилок, загадок, закличок, лічилок, скоромовок, прислів'їв, приказок, казок, народних ігор-забав) для комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей раннього віку.

Ключові слова: *фольклор, дитячий фольклор, комунікативно-мовленнєвий розвиток, діти раннього віку.*

Постановка проблеми. Найвизначнішим надбанням дітей раннього віку є оволодіння мовленням, яке зумовлене низкою факторів, що можуть стимулювати комунікативно-мовленнєвий розвиток дітей раннього віку. Серед цих факторів магістральне місце займає наявність емоційної взаємодії дорослих і дітей. Саме тому в традиції українського народу існують усно-поетичні та пісенно-ігрові жанри дитячого фольклору, що забезпечують емоційну взаємодію і сприяють розвитку мовлення дітей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що дослідження проблеми мовного онтогенезу відбувалось в різних аспектах: *психологічному,* що розглядає генетичні основи розвитку мови

та її нейропсихологічні основи, взаємозв'язок із розвитком мислення та іншими психічними функціями (Л. Виготський, Ж. Піаже, С. Рубінштейн та ін.); *психолінгвістичному*, що досліджує механізми породження та сприйняття мови та особливості цього процесу на різних етапах онтогенезу (Є. Вінарська, С. Цейтлін та ін.); *педагогічному*, з позиції методики розвитку мови (А. Богуш, А. Бородич, Н. Гавриш, А. Леушина, Є. Тихєєва та ін.). Специфічні характеристики фольклору, як важливої частини народної культури, розкривали українські вчені (І. Березовський, М. Возняк, Н. Гавриш, Я. Герасим, В. Гнатюк, Б. Гринченко, М. Грушевський, М. Драгоманов, Я. Левчук, Т. Піроженко та ін.). Проте питання можливостей різних жанрів дитячого фольклору для комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей раннього віку потребують подальшого вивчення.

Мета статті: визначити можливості використання дитячого фольклору як засобу комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей раннього віку.

Виклад основного матеріалу. Наукове осмислення досліджуваної проблеми передусім передбачає аналіз понять «фольклор», «дитячий фольклор», які є ключовими для нашої розвідки. Уперше термін «фольклор» *(англ. folk-lore – народна мудрість)* з'явився у науковій літературі в середині XIX століття [2]. Його поява пов'язана з ім'ям англійського археолога Уїльяма Джона Томса [3], який у щотижневику «The Atheneum» в статті «Folk-Lore» висловив тлумачення означеного терміну як «звичаї, обряди, забобони, балади, прислів'я, приказки, пісні, казки, які й до сих пір живуть у народі». У науковий обіг українського народознавства феномен «фольклор» увів М. Драгоманов [4], а закріпив – І. Франко [7]. Щодо інших українських знавців усної народної творчості, то вони взяли його з їхніх праць.

У 20-ті роки XIX століття в науці з'являється термін «дитячий фольклор». Згідно з дослідженнями Я. Левчука [5], одним із основоположників українського дитячого фольклору став

М. Максимович, який під дитячим фольклором розумів будь-які фольклорні твори для дітей, як результат творчості дітей та дорослих. У наш час вважають, що всі жанри та види народної творчості, які існують серед дітей та відповідають їх віковим психологічним особливостям, входять у поняття дитячий фольклор.

Аналізуючи твори дитячого фольклору, ми особливу увагу приділили тим із них, які вважаємо за можливе застосувати в педагогічній роботі з дітьми раннього віку, спрямованій на комунікативно-мовленнєвий розвиток. До таких форм ми віднесли: колискові пісні, забавлянки, потішки, примовки, прозивалки, мовчанки, мирилки, загадки, заклички, лічилки, скоромовки, прислів'я, приказки, казки, народні ігри-забави. Розглянемо їх детальніше.

Колискові пісні – це невеликі твори, призначені для заколисування дитини, одночасно сприяють комунікативно-мовленнєвому розвитку дітей раннього віку. Колискові розвивають здатність сприймати інформацію у вигляді звуку, слова, засвоювати національний колорит мови, ґрунтуючись на музичній інтонації, сприймати такі характеристики як темп і ритм. Також, як свідчать науковці [1; 5; 6 та ін.] вони сприяють: збагаченню первинного словникового запасу, без якого неможливе пізнання навколишнього світу та розвитку мовлення дітей; засвоєнню граматичної будови мови; запам'ятовуванню стійких словосполучень. Наприклад:

Ой ну, люлі, люлі,
Налетіли гулі
Та й сіли на люлі.
Стали думати-гадати,
Чим дитину годувати:
Кашкою, молочком,
Солоденьким медочком...

Чудовий звуковий матеріал подано у забавлянках, потішках і примовках. Ці коротенькі твори є поштовхом для оволодіння першими мовними навичками, фундаментом для входження у світ гри, розкривають сутність оточуючого світу.

Забавлянки призначені для зміцнення дитини фізично, підтримання радісного, бадьорого настрою з перших днів життя і супроводжуються віршованим текстом. Різновидом забавлянок є *чукикалки*, в ході яких дитина підскакує на колінах у дорослого:

Ой чук, чук, чук,
Наловив дід щук!
А бабуся пліточок –
Годувати діточок,
А бабуся карасиків –
Годувати Тарасиків,
А бабуся окунців –
Годувати молодців.

Потішки – це спеціальні забавлянки дорослого з дитиною, в яких використовують пальчики, ручки, ніжки та інші частини тіла дитини, наприклад, «Сорока-ворона», «Йде коза рогата», «Ладки-ладусі». На думку Н. Гавриш [1], потішка необхідна для того, щоб «розвеселити, забавити, потішити дитину». Зважаючи на те, що ранній вік – це вік інтенсивного розвитку діалогічного мовлення, пропонуються потішки-діалоги:

– Лася-Прася, де була?
– У лісі.
– Що їла?
– Горісі.
– Чим кусала?
– Зубами.
– Куди клала?
– До мами.

Після потішок, приблизно до 2 років, діти починають оволодіти *примовками* – жартівливими оповіданнями чи висловлюваннями. У примовках може бути подана картина яскравої або динамічної події. Ефект нескінченності створює відповідь на поставлене запитання, воно потребує повторення попереднього тексту. Оскільки діти в цьому віці не здатні до тривалого зосередження уваги, примовки обмежуються передачею лише одного епізоду, як-от:

Послухайте, люди,
Довга байка буде!
Був собі раз горобець,
Бабі збив новий горнець.
Прилетіла горобчиха,
Питається баби стиха:
– А то хто збив нам горнець?
Баба каже: – Горобець!
– Підіб'ю йому крильця!
Чи казати знов з кінця?

Як казати, то казати: Був собі раз горобець...

Серед дитячого фольклору поширеними є *прозивалки, мовчанки, мирилки,* які варто використовувати для комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей раннього віку. Зокрема, як-от:

Мир – миром,
Пироги з сиром,
Вареники в маслі,
Ми подружки красні.
Обнімемося!
Поцілуємося!

Загадки теж здавна застосовувалися як інтелектуально розвиваючий засіб народної педагогіки. Найбільшу цінність для дітей мають загадки тим, що несуть нову інформацію про світ речей та явищ і вперше розкривають перед дитиною метафоричне багатство української поетичної мови, знайомлять дітей з алегорією у всіх її формах, а отже, збагачують їх словник. Наприклад, «Взимку та влітку одного кольору».

Ще один вид дитячого фольклору – *заклички* – віршовані звернення дітей до тварин, рослин та різних явищ природи: сонця, вітру, дощу. Вони дозволяють дитині відчути себе частиною природи, відчути весь зв'язок із навколишнім світом. Крім того, звернення, що становлять сутність заклички, розвивають діалогічний бік мови дитини, наповнюють мову образними елементами.

Цікавий фольклорний матеріал поданий у *лічилках*. Лічилки використовувалися дітьми в іграх з метою визначення черговості виконання ігрових дій. Тому їх відносять до розряду ігрового фольклору, так само, як мовчанки та жеребкування. Пропонуємо приклад лічилки, який можна використовувати з дітьми раннього віку:

Голочка, ниточка,
Стакан води,
Першим вийдеш,
Напевно, ти!

Скоромовки – допомагають дітям удосконалювати власні мовні навички. У першій половині XIX століття вони були надбанням дорослих. Поступово дорослі втрачали до них інтерес, але бачили їхню педагогічну цінність. Скоромовки стали засобом народної педагогіки, а потім остаточно утвердилися в дитячому середовищі як словесна забалянка для покращення вимови, розвитку артикуляційного апарату. Як-от: «Гей, малий, скажи малому, хай малий малому скаже, хай малий теля прив'яже».

Багато цікавих педагогічних ідей закладено в *прислів'ях та приказках*. Прислів'я та приказки, завдяки стислості та лаконічності, дозволяють підтримувати інтерес до мовного спілкування з дорослим, тренувати мовний апарат на гнучкість та інтонаційну виразність.

Казка займає у житті дітей особливе місце. За своєю поширеністю і популярністю серед дітей та силою естетичного впливу, вона немає рівних серед жанрів дитячого фольклору. Казку, яка зачаровує дитину образністю рідного слова, красою співучої української мови, доцільно використовувати при вирішенні завдань комунікативно-мовленнєвому розвитку дітей раннього віку.

Дитячі пісні активно залучаються на святах і не лише. Для дітей раннього віку використовують нескладні в мелодійному та текстовому плані пісні. Пісеньки-заклички допомагають дітям стежити за зміною пір року і погоди, а також за відмітними ознаками різних комах і тварин.

Через *народні ігри-забави* реалізується діалогічне й монологічне мовлення у вигляді постановки запитань та відповідей на них.

Розглянуті види фольклорних творів благотворно впливають на спілкування з дитиною в процесі різних режимних моментів: колискові при засинанні; потішки та приказки під час вмивання і купання; примовки і забавлянки під час емоційної взаємодії, гри. Ці можливості дитячого фольклору використовуються також у ході занять з дітьми раннього віку з метою активного комунікативно-мовленнєвого розвитку.

Проведений нами аналіз та узагальнення наукових уявлень [1; 5; 6 та ін.] щодо педагогічного потенціалу дитячого фольклору, його значущості для комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей раннього віку, дозволив нам виділити сутнісні характеристики та презентувати їх у табл. 1.

Таблиця 1

Сутнісні характеристики дитячого фольклору як засобу комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей раннього віку

Ознаки дитячого фольклору	**Сутнісна характеристика**
Традиційність	Дитячий фольклор походить від народних традицій, своїм корінням сягає глибокої давнини. Завдяки йому забезпечується нерозривний зв'язок минулого і сьогодення, а також він є скарбницею усталених народних звичаїв і стимулом для їх подальшого розвитку.
Сутнісна завершеність, цілісність	Полягає в тому, що твір дитячого фольклору може бути виражений одним реченням (прислів'я, приказка) або невеликим текстом (колискова пісня, казка, потішка).
Відтворюваність та стійкість елементів	Форма дитячого фольклору нагадує закінчений твір, характеризується простотою та стійкістю синтаксичної структури завдяки відносній сталості структурних елементів. Ці характеристики забезпечують його відтворюваність.
Варіантність	Дитячий фольклор є народним твором, структура і зміст якого змінювалися в різні історичні епохи відповідно до зміни мови, суспільного устрою. Такі зміни були можливі завдяки моделюванню структури, включення деяких додаткових елементів, які загалом не змінювали спільного фольклорного задуму твору.
Інтегральний характер	Інтегрування дитячого фольклору проявляється у поєднанні тексту з музикою, рухом, елементами театралізації.
Інтерактивність	Більшість творів дитячого фольклору передбачає взаємодію з дитиною, його активне включення до спільної з дорослим діяльності.
Емоційність	Зміст творів дитячого фольклору, форма взаємодії дорослого з дитиною, ґрунтуються на емоціях радості, здивування, захоплення, інтересу, задоволення, заряджають дитину позитивними емоціями.
Дидактичність	Твори дитячого фольклору відображають традиції та мудрість народу, сконцентровані у простій, доступній для дитини формі (моральні цінності, форми поведінки).

Висновки і перспективи дослідження. Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що кожна вищезазначена форма дитячого фольклору забезпечує основу для комунікативно-мовленнєвого розвитку

дітей раннього віку, розвитку чуття мови, її чуттєвих відтінків, розвиває уміння дітей використовувати різні засоби для передачі мовленнєвої інформації; має вагомий потенціал для підбору потрібних слів, надає можливість, через гру словами й звуками, виявити специфіку рідної мови, характерну для неї співучість, виразність, образність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гавриш Н. Художньому слову – гідне місце в освітньому процесі. *Дошкільне виховання.* 2006. № 3. С. 15–18.
2. Глушко М. Початки вживання терміна «фольклор» в українській науці та його значення. *Вісник Львівського Університету.* Серія філологія. 2010. Вип. 43. С. 117–131.
3. Гусев В.Е. Фольклор (История термина и его современные значения). *Этнография.* 1966. № 2. С. 3–24.
4. Драгоманов М. Для починаючих фольклористів в Україні. Розвідки Михайла Драгоманова про українську народну словесність і письменство. Львів, 1906. Т. III. С. 330–331.
5. Левчук Я.М. Традиційний український дитячий фольклор: когнітивні можливості формування світогляду: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.07 «Фольклористика». К., 2007. 177 с.
6. Піроженко Т. До перлин народної мудрості. *Вихователь-методист дошкільного закладу.* 2011. № 8. С. 45–49.
7. Франко І. Дві школи в фольклористиці. *Франко І. Зібр. творів:* У 50-ти т. Київ, 1981. Т. 29: Літературно-критичні праці (1893-1895). С. 416–424.